

City Deal ‘Voedsel op de stedelijke agenda’

Bijlage 1 Detailbeschrijving

Deze bijlage bevat 2 onderdelen: een detailbeschrijving per themacluster en een detailbeschrijving per CityDeal deelnemer voor het eerste jaar van de CityDeal (2017).

1. Detailbeschrijving per themacluster

In de detailbeschrijvingen per themacluster worden steeds 5 punten behandeld:

1. Trekkers van het themacluster
2. Deelnemers aan het themacluster
3. Vraagstukken die gebruikt worden om het themacluster inhoudelijk richting te geven
4. Eerste inventarisatie van actielijnen om vraagstukken te beantwoorden
5. Eerste inventarisatie van best-practices om te gebruiken als inspiratiebron bij het beantwoorden van de vraagstukken

Voorafgaand: algemeen voor alle themaclusters

Bij het ingaan van deze CityDeal zijn de eerste twee acties voor alle themaclusters in het eerste kwartaal van 2017 gelijk:

- het samenstellen van een definitieve werkgroep met externen (bedrijven, kennisinstellingen, experts, unusual suspects, maatschappelijke partijen).
- het opstellen van een beknopt werkplan inclusief taakverdeling, te behalen resultaten en globale begroting (op basis van het procesgeld) voor het eerste jaar.

1.1. Themacluster Bestuurlijke innovatie

De transitie naar integraal voedselbeleid op lokaal niveau vraagt om nieuwe bestuurlijke organisatievormen en sturingsmodellen die voedselsystemen op basis van meervoudige waarden (people, planet, profit) stevig verankeren in economie en samenleving. Bestuurlijke innovatie is nodig, zowel binnen overheidsorganisaties (integratie tussen beleidssectoren en niveaus; integrale inzet van beleid in de gehele voedselketen en voor de verbinding tussen stad en landelijk gebied) als in de relatie tussen overheid en samenleving (coproductie van innovaties, vergroten maatschappelijk draagvlak). Onderzoek en assessment van stedelijke voedselsystemen en monitoring van effecten van beleid zijn daarbij onmisbaar.

Deelnemers themacluster Bestuurlijke innovatie	
Trekkers	Ede, Ministerie van EZ
Deelnemers	Alle CityDeal deelnemers

Vraagstukken die het themacluster inhoudelijk richting geven

Dit themacluster werkt aan de volgende activiteiten en subthema's:

A. Organisatie van de City Deal en verbinding tussen CityDeal deelnemers

Deze pijler geeft praktische invulling aan het verbinden van de verschillende themaclusters en het terugkoppelen van de antwoorden op de bestuurlijke innovatievraagstukken aan alle CityDeal deelnemers. In dit opzicht wijkt het bestuurlijke innovatie cluster af van de andere themaclusters omdat zij een extra organiserende rol heeft. De betreffende bestuurlijke innovatievraagstukken worden verdeeld in twee clusters:

B. Samenwerking met de maatschappij: van government naar governance

- Hoe kunnen gemeentes effectief externe partijen (bedrijfsleven, kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties) betrekken bij het ontwikkelen en uitvoeren van gemeentelijke maatregelen om het voedselsysteem te verduurzamen en versterken?
- Wat kunnen gemeentes, provincies en rijk doen om de aanvraag van overheidssteun laagdrempelig te houden voor partijen die aan de slag willen met verbetering van het voedselsysteem en welke instrumenten zijn het meest geschikt om daar voor in te zetten?
- Hoe kan vanuit deze City Deal geleerd worden van het Milaan Urban Food Policy Pact en ervaringen met integraal stedelijk voedselbeleid elders, en hoe kunnen Nederlandse best practices internationaal worden uitgedragen?

C. Realiseren bestuurlijke systeemaanpak: beleidsintegratie binnen de overheid

- Hoe kunnen stedelijke gemeentes, provincies en rijk systeemdenken introduceren en verankeren in hun organisaties?
- Wat is de meest kansrijke rol die gemeentes en regio's kunnen oppakken om voedselzekerheid, -veiligheid en duurzaamheid in het Nederlandse/Europese voedselsysteem beter te waarborgen?
- Wat zijn werkbare methoden voor diagnose en assessment van stedelijke voedselsystemen en monitoring van effecten van beleid, mede in het licht van beschikbaarheid van data en middelen?
- Wat zijn succesvolle manieren om verschillende voedsel gerelateerde evenementen goed op elkaar af te stemmen en in samenhang te communiceren naar inwoners, zowel lokaal als landelijk?
- Welke ruimte biedt de nieuwe omgevingswet aan steden om hun voedselbeleid vorm te geven?
- Hoe bouwen we zo goed mogelijk voort op elkaars pilots en proeftuinen?

Eerste inventarisatie van acties om vraagstukken te beantwoorden

Lijn 1: Lessen trekken uit best practices van de CityDeal deelnemers en uit best practices in het buitenland.

Lijn 2: Onderzoek uit laten voeren.

Lijn 3: Organiseren dat kennis uit lijn 1 en 2 met CityDeal deelnemers gedeeld wordt.

Inspirerende Best Practices Bestuurlijke Innovatie

Best Practice Utrecht: Voedsel gemeentebreed gedragen

In Utrecht is voedsel ingebed in het integraal volksgezondheidsbeleid "Bouwen aan een gezonde Toekomst; een uitnodiging aan de stad". Voedsel is een gemeentebreed onderwerp en wordt steeds breder gedragen door alle portefeuillehouders. Het vertrekpunt blijft dat voedsel een voertuig is om gezondheidsverschillen in de stad te verkleinen en dat het bijdraagt aan Gezond Stedelijk Leven (Healthy Urban Living). Ook wordt voedsel breed gedragen door de stad. Er is een sterke bottom-up beweging van een grote diversiteit aan initiatieven. De gemeente omarmt deze en faciliteert met onder andere stadsgesprekken.

Best Practice Ede: Integraal beleid en programma voedsel

De gemeente Ede heeft een integraal voedselbeleid dat is vastgesteld door de gemeenteraad. Hierbij

hoort een programma voedsel met budget, een voedselteam van in totaal ongeveer 4 FTE en de eerste wethouder Food van Nederland, die het thema voedsel als specifiek thema in zijn portefeuille heeft. Zo werkt Ede aan de verbetering van haar voedselsysteem door zowel de economie als de maatschappij te versterken.

Best Practice Oss: Het verhaal 'Voedsel vormt Oss'

De aanleiding voor de gemeente Oss om een voedselstrategie te ontwikkelen was de Q-koorts in 2009-2010. Oss werd zwaar getroffen en de gemeente besloot vanuit een sterke intrinsieke motivatie dat het anders moest met haar voedselsysteem: veiliger, gezonder en een sterkere verbinding tussen stad en platteland, tussen boer en consument. De gemeente dook in haar verleden en liet zien hoe de landbouw Oss heeft gevormd en in de loop der eeuwen diverse transitie onderging. Het verhaal 'Voedsel vormt Oss' werd geboren. Met dit verhaal gaat de gemeente met haar inwoners en ondernemers in gesprek over hoe het anders kan in de hele voedselketen. In dit gesprek krijgt de hele keten, ook de consument uitdrukkelijk een rol. Een verhaal om in gesprek te gaan dus, in plaats van een papieren strategie ontwikkelen en deze gebruiken.

Best Practice Almere: 'Feeding the City' in aanloop naar Floriade 2022

Almere werkt al geruime tijd aan verduurzaming van haar voedselsysteem. Echter, de aanwijzing van Almere als organisator van de wereldtuinbouwtentoonstelling Floriade in 2022 heeft de ontwikkeling van Almere's voedselbeleid in een stroomversnelling gebracht. Binnen het hoofdthema van de Floriade 'Growing Green Cities' is 'Feeding the City' één van de voornaamste aandachtspunten. Ook maakt stedelijk voedselbeleid deel uit van de 'Making Of Floriade', een beleidsprogramma voor economische ontwikkeling en innovatie in aanloop naar de wereldtentoonstelling. Dit gebeurt onder meer door het bijeenbrengen van onderzoek, onderwijs, startende en bestaande bedrijven en maatschappelijk belanghebbenden in de Flevo Campus.

Best Practice Den Haag: Haagse Kracht

Den Haag had als één van de eerste gemeenten in Nederland een voedselstrategie (2013). Via diverse programma's en projecten worden jong en oud bewust gemaakt van hoe voedsel groeit en bloeit met de daarbij horende aspecten zoals seizoen, gezond, prijs, lokaal en eerlijk. Waarbij de gemeente Den Haag vooral een faciliterende en verbindende rol heeft voor initiatiefnemers. Zo is er een (digitaal) loket voor stadslandbouw, medewerkers verbinden partijen, delen kennis en zetten hun netwerk in. Het ministerie van EZ en de RVO gaan de Haagse website www.stadslandbouwdenhaag.nl als voorbeeld gebruiken voor een landelijk digitaal kennisknooppunt.

Best Practice Amsterdam: Voedselvisie en agenda voor de stad

Amsterdam bruist van de initiatieven op het gebied van voedsel en er zijn al vele jaren pilotprojecten in uitvoering. Uitdaging is om meer verbinding te creëren naar een duurzaam voedselsysteem en het thema voedsel te verankeren in relevante agenda's van de stad en de regio, zoals ruimtelijke ordening, gezondheid, openbare ruimte en groen, economie, innovatie en sport. De gemeenteraad heeft daarom het initiatief genomen om tot een voedselvisie en agenda voor de stad "Voedsel en Amsterdam" te komen, die in 2014 is vastgesteld. Ook in de Metropoolregio Amsterdam is het belang van voedsel groot, zowel economisch voor verduurzaming van de productie en behoud van het natuurlijk kapitaal. Een regionaal beleidskader Agri-Food Metropool Regio Amsterdam is in de maak, waarin de ruimtelijke component tevens is meegenomen.

1.2. Themacluster Ecologisch en Economisch verduurzamen en innoveren

Lokaal voedselbeleid biedt kansen om voedselsystemen ecologisch te verduurzamen en tegelijkertijd economische bedrijvigheid te genereren in en rond de stad. Om deze kansen te benutten is het wezenlijk dat een gezamenlijke aanpak van alle partners in de keten tot stand komt - van boer tot consument maar ook tussenliggende schakels als retail en verwerkende industrie. De stedelijke overheid kan hierin een belangrijke rol als katalysator vervullen, bijvoorbeeld door partijen van verschillende beleidsterreinen bij elkaar te brengen om crossovers te stimuleren en een stimulerende omgeving voor systeeminnovatie te genereren. Stedelijke voedselsystemen zijn op tal van manieren verbonden met het gebruik en beheer van natuurlijke hulpbronnen. De ecologische voetafdruk van steden kan voor ca. 40% worden teruggevoerd op voedsel gerelateerde activiteiten en ook is de stad via afval-, nutriënten- en waterstromen verbonden met de omliggende regio. Het beter sluiten van kringlopen en in balans brengen van landbouwproductie met het beheer van natuurlijke hulpbronnen op basis van principes als circulaire economie, cradle-to-cradle en natuurinclusieve landbouw kan regionale voedselsystemen economisch versterken. Voorbeelden zijn het matigen van vleesconsumptie in combinatie met de regionale teelt en afzet van eiwitgewassen of het voorkomen van voedselverliezen en -verspilling. Om deze kansen voor economische en ecologische verduurzaming te benutten moeten nieuwe, waarde-gedreven businessmodellen (people, planet, profit) en kennis en innovatie op dit gebied ontwikkeld worden. Lokale overheden kunnen dit bevorderen, bijv. door onderzoek, bedrijfsleven en maatschappelijke instellingen te bundelen in kennis en innovatieclusters (o.a. campussen) en het stimuleren en begeleiden van startups. Ook kansen voor het bundelen en onderling afstemmen van de specifieke kennis en inzet van regionale voedselclusters kunnen nader worden onderzocht en uitgewerkt.

Deelnemers themacluster Ecologisch en Economisch verduurzamen en innoveren

Verduurzamen van voedselketens

Den Bosch (trekker)	Amsterdam, Den Haag, Ede, Helmond, Oss, Venlo
----------------------------	---

Bloeiende lokale economieën

Rotterdam (trekker)	Almere, Amsterdam, Den Bosch, Den Haag, Ede, Helmond, Leeuwarden, Oss, Venlo
----------------------------	--

Vraagstukken die het themacluster inhoudelijk richting geven

Dit themacluster werkt aan:

A. Verduurzamen van voedselketens

Valorisatie van reststromen en verduurzaming voedselketens

- Op welke manieren kunnen reststromen beter tot waarde gebracht worden om zo de voedselketen te verduurzamen?

Eiwittransitie en vermindering ecologische voetafdruk

- Op welke manieren kunnen steden de ontwikkeling van nieuwe, duurzame eiwitten door bedrijven faciliteren op het land en op zee?

B. Bloeiende lokale economieën

- **Inventarisatie van nieuwe waarde gedreven businessmodellen in en rond de stad** Wat zijn nieuwe voedselproductie-concepten in en rond de stad —met een meer gelijke verdeling tussen verschillende waarden van voedsel (zoals economie, ecologie, gezondheid) en wat zijn daarbij kansrijke verdienmodellen en opschaal strategieën?

Ontwikkeling van regionale kennis- en innovatieclusters (o.a. campussen)

- Hoe kunnen regio's regionale clustering rond kennis en innovatie voor gezond en duurzaam voedsel stimuleren?

Eerste inventarisatie van acties om vraagstukken te beantwoorden

Lijn 1: Ondersteunen en innoveren

Succesvolle projecten en innovaties zichtbaar maken en kleinschalig experimenteren ondersteunen. Daarom als eerste netwerken van ondernemers inventariseren en ondersteuningsvragen inventariseren. Via het platform kijken welke oplossingen of verbeteringen er mogelijk zijn.

Lijn 2: Voorlopers en vernieuwers waarderen

Ondernemers die innovatief opereren op het terrein van voedsel opsporen en bekend maken: foodinnovators een podium bieden. Het platform van steden kan vernieuwende ondernemers met elkaar in verbinding brengen, waar dat wenselijk is. Ondernemers kunnen ook bekend worden gemaakt door hen te nomineren voor onderscheidingen.

Lijn 3: Onderzoek doen en beschikbaar stellen

Onderzoeksgegevens toegankelijk en toepasbaar maken voor ondernemers (valorisatie). Via een helpdesk ondernemers hierbij ondersteunen. Concrete casus koppelen aan de beschikbare onderzoeksgegevens: er is al heel veel onderzoek beschikbaar maar de toepassing van deze kennis in de praktijk stukt. Nationale onderzoeksprogramma's in relatie brengen met lokale ondernemers of lokale projecten: de lokale praktijk van ondernemers benutten om hypothesen te toetsen. Omgekeerd kunnen aan ondernemers vouchers beschikbaar gesteld worden om onderzoek of ondersteuning waar zij behoefte aan hebben, in te kopen. Verbinding met de nationale wetenschapsagenda maken.

Lijn 4: Governance

Het gaat niet alleen om de ondernemers. Bij het Rijk, provincies en gemeenten is er behoefte om ambtenaren bij te scholen op het thema voedsel en op de specifieke thema's die hiermee annex zijn. Denk aan een masterclass voor ambtenaren. Steden kunnen onderzoeken hoe gezamenlijk deze kennisverbreding georganiseerd kan worden, met inzet van beschikbare scholingsbudgetten.

Inspirerende Best Practices Verduurzamen van Voedselketens

Best Practice Helmond: Verwaarden plantaardige (eiwithoudende) reststromen

De voedingsmiddelenindustrie kan een belangrijke rol spelen in het gevecht tegen voedselverspilling. Waardevolle stoffen uit agrarische reststromen kunnen volledig benut worden en omgezet worden naar nieuwe producten. In Helmond heeft een groeiend cluster van bedrijven (toeleveranciers, technologische bedrijven, afnemers van groente) en onderzoeksinstituten het initiatief Eindeloos opgezet. Samen zoeken zij binnen dit project naar innovatieve oplossingen om plantaardige reststromen te verwaarden: van eindig naar hernieuwbaar. Hiermee werken zij enerzijds samen aan nieuwe marktkansen en anderzijds aan het tegengaan van voedselverspilling.

Best Practise Oss: Onderzoek vlees en vleesvervangers voor de eiwittransitie

Oss is vanuit haar geschiedenis sterk verbonden aan vlees en vleesverwerking. In 2017 voert Oss een onderzoek uit naar de kansen voor vlees en vleesvervangers. In het onderzoek staan twee vragen centraal: 1. welke innovatiekansen zijn er voor verduurzaming en optimalisatie in de vleesketen? 2. welke kansen zijn er om de innovatiesprong van vlees naar vleesvervangers te maken (eiwittransitie)? Het onderzoek brengt vleesverwerkende bedrijven en bedrijven die (deels) werken met vleesvervangers samen. Vanuit deze ontmoeting stimuleert de gemeente Oss kennisuitwisseling, samenwerking en ontmoeting en de totstandkoming van een Eiwitcentrum.

Best Practice Den Haag: Noordzeeboerderij

Stichting Noordzeeboerderij is een aanjager voor duurzame zeeiwerteelt op zee. Dit gebeurt via een kennisplatform en een proefboerderij voor de kust van Scheveningen. Daar worden experimenten gedaan en demonstraties gegeven met alternatieve vormen van 'akkerbouw op zee' en visserij. Zeewier is een veelzijdig en snelgroeiend 'gewas' dat groeit zonder zoet water, landgebruik of meststoffen en biedt daarmee veel kansen voor het verduurzamen van onze voedselproductie en -consumptie.

Best Practice Venlo - Opwaarderen reststromen: De tomatencascade

Het project 'Tomatencascade' onderzoekt hoe tomatenloof en tomatenstengels geschikt gemaakt kunnen worden voor het productieproces van karton en papier. Het karton en papier kunnen gebruikt worden voor de verpakking van tomaten zodat er een gesloten kringloop ontstaat. Betrokken partijen zijn: Tasty Tom, Milieuservice Zuid bv, Smurfit Kappa Roermond Papier.

Best Practice Venlo – Eiwittransitie: Eiwitrijk Venray/Insect Valley Venlo

Dit initiatief brengt koplopers uit de plantaardige en dierlijke keten bij elkaar met als doel nieuwe eiwitbronnen te ontwikkelen en te vermarkten. Eén van de projecten is gericht op het kweken van insecten als bron van eiwit. De insecten kunnen vervolgens worden ingezet als diervoeder maar ook de mogelijkheden voor humane voeding zijn in beeld gebracht en worden momenteel geactiveerd. Een proefkwekerij is momenteel in ontwikkeling en in het reeds draaiende Feed Design Lab wordt gewerkt aan en met de nieuwe eiwitbronnen. Betrokken partijen zijn o.a. Vitelia, Nijsen Granico, pluimvee- en varkenshouderijen

Best Practice Amsterdam: Nieuwe eiwitten op de menukaart

In het kader van de Green Deal Dutch Cuisine werd een experiment met koks met eiwitvervangende

gerechten uitgevoerd. In de pilot 'Nieuwe eiwitten op de menukaart' worden alternatieven voor de traditionele, dierlijke eiwitten op de menukaart van restaurants gezet. Dit doen zij door recepten te ontwikkelen met nieuwe, 'vergeten' en onbenutte eiwitten zoals boekweit, zeewier, Nederlandse bonen, Noord-Amerikaanse rivierkreeft en de Hollandse leghaan.

Inspirerende Best Practices Bloeiende Lokale Economieën

Best Practice Helmond: Versnellen toepassing duurzame technologieën in voedselproductie

In Helmond is in samenwerking met bedrijfsleven, onderwijs en overheid Food Tech Brainport opgezet; een internationaal expertisecentrum voor technologie, product- en marktinnovatie. Food Tech Brainport is onder andere gespecialiseerd in milde scheidings- en milde conserveringstechnologieën, technologieën die een bijdrage leveren aan de verduurzaming van de voedselproductie. Voedselproducenten vinden hier de mogelijkheid voor gerichte applicatie-ontwikkeling, het uitvoeren van testen en zelfs voor kleinschalige pilotproducties. Binnen de specialisatie ondersteunen zij ondernemers bij hun uitdagingen en bij het creëren van nieuwe productmarktcombinaties. Hiermee biedt je ondernemers een omgeving waar het delen van kennis en netwerken centraal staat en waarin ondernemers hun ambities sneller kunnen realiseren.

Best Practice Leeuwarden: Living Lab Natuurinclusieve Landbouw

Het Living Lab stimuleert en ondersteunt initiatieven die gericht zijn op het samenvoegen van natuur- en landbouwdoelen. Uitgangspunt is het opnemen van natuurdoelen in de bedrijfsvoering van agrariërs om de biodiversiteit te versterken. Er wordt gezocht naar oplossingen om de afnemende biodiversiteit in het Friese boerenland een flinke impuls te geven, bijv. door melk te produceren met oog voor weidevogels, bloemen, en insecten. Binnen deze innovatieve test- en ontwikkelomgeving komen ideeën samen en vinden experimenten plaats. Het plan, dat in nauw overleg wordt uitgevoerd met agrarische gebiedscollectieven maar ook met retailers en partijen binnen de zuivelketen, heeft een looptijd van vier jaar en moet leiden tot praktische gereedschappen voor boeren om met een meer natuurinclusieve landbouw aan de slag te gaan.

Best Practice Den Bosch: Warm groeiklimaat voor startups

In de Jamfabriek wordt nu geen jam meer gemaakt, maar worden startups kansen geboden hun onderneming op het gebied van Agri Food, Health en ICT een vliegende start te geven. Hierbij wordt samengewerkt met partners vanuit het onderwijs en bedrijfsleven, zodat starters gebruik kunnen maken van bijvoorbeeld laboratoria en kennis uit het netwerk. Door deze stimuli en de energieke omgeving zijn er meer ontwikkelingsmogelijkheden voor deze innovatieve startups.

Best Practice Venlo: Blue Innovation Lab: verbinder van agrofood, hightech en duurzaamheid

Het Blue Innovation Lab biedt een omgeving en netwerk van specialisten vanuit bedrijfsleven, onderwijs en onderzoek die op een duurzame en nieuwe manier willen innoveren en oplossingen daadwerkelijk naar de markt willen brengen. Daarbij laat het netwerk zich inspireren door de filosofie van de Blue Economy (Circulaire Economie). De focus ligt op de verbinding tussen agrofood, high tech en duurzaamheid. Het is naast een netwerk ook een belangrijke incubator voor startende bedrijven en onderzoeken. Er wordt samengewerkt tussen ondernemers, onderzoekers en studenten.

Best Practice Ede: World Food Center - De gehele voedselketen centraal

Het World Food Center wordt de internationale ontmoetingsplaats voor consumenten, bedrijven, overheden en kennisinstellingen. In het WFC zal iedereen de kracht van de Nederlandse voedselketen ervaren, de innovaties van gerenommeerde (inter)nationale AgroFood-bedrijven beleven en uiteindelijk ook onderdeel kunnen uitmaken van deze innovaties. Belangrijke doelstellingen van het WFC zijn om een 'iconische' en educatieve voedselbeleving te realiseren. Er wordt ingezet op circa 300.000 bezoekers per jaar en om een vliegwiel te zijn voor de ontwikkeling van de WFC Campus en het innovatieve ecosysteem van Ede-Wageningen/FoodValley.

Best Practice Amsterdam: Alternatieven voor voedselproductie met behoud natuurlijk kapitaal

Amsterdam zet in op het zoeken naar alternatieven voor de huidige voedselproductie in stad en regio, met name in veenweidegebieden aan de rand van de stad waar nu voor de wereldmarkt wordt geproduceerd. Omdat prijzen steeds meer onder druk komen te staan zijn steeds verdergaande efficiëntie-verbeteringen nodig, die een duurzaam beheer van grond en natuur in gevaar brengen. Doel is mogelijkheden en kansen voor voedselproductie met behoud van natuurlijk kapitaal en betere inkomsten voor de producenten te onderzoeken en bevorderen.

1.3. Themacluster Regionale voedselsystemen en Versterken eerlijke voedselketens rond de stad

Er is een groeiende maatschappelijke behoefte om lokaal en regionaal voedsel beter beschikbaar te maken in de stad. Lokaal en regionaal voedsel komen tegemoet aan de vraag naar gezond en vers voedsel en transparante voedselketens, en bieden tegelijkertijd kansen om boereninkomens te versterken. Toch komt de ontwikkeling van markten voor lokaal en regionaal voedsel nog onvoldoende van de grond. Lokale en regionale producten zijn nog slechts mondjesmaat in supermarkten verkrijgbaar. Wel is er veel dynamiek en innovatie bij kleinschalige initiatieven die boer

en consument direct via korte ketens verbinden, maar deze missen nog schaal en slagkracht om bredere consumentengroepen te bereiken. Lokaal beleid biedt kansen om een kwaliteitsslag te maken om de beschikbaarheid van lokale en regionale producten in de stad te vergroten, indien plattelandsontwikkelingsbeleid en stedelijke beleidsinstrumenten (bijv. publieke inkoop) integraal worden ingezet. Ook ontwikkeling van innovatieve winkelconcepten (internet, coöperatief, etc.) en bundeling van aanbod in regionale voedselhubs zijn van belang. Voedseleducatie kan eveneens bijdragen aan het versterken van eerlijke, regionale voedselsystemen. In de afgelopen decennia zijn burgers, en vooral jongere generaties, steeds meer vervreemd van de herkomst en productwijze van hun voedsel. Voedseleducatie en bewustwordingsactiviteiten (bijv. schoolbezoeken en uitwisselingen met boerenbedrijven in de omgeving; bewustwording en educatie over voedsel voor specifieke doelgroepen) kunnen bijdragen aan een groter besef over de herkomst van voedsel en het belang van sterke relaties tussen stad en platteland. Rechtvaardigheid en een eerlijke prijs voor voedselproducten zijn belangrijke drijfveren voor het versterken van regionale voedselsystemen, die ook hun weerslag vinden in stedelijke Global Goals-campagnes voor het realiseren van de Sustainable Development Goals van de VN op lokaal niveau.

<i>Deelnemers themacluster Regionale voedselsystemen en Versterken eerlijke voedselketens rond de stad</i>	
Sterke Stad-land relaties	
Groningen (trekker)	Almere, Amsterdam, Den Bosch, Oss, Rotterdam, Venlo
Rechtvaardige en eerlijke voedselsystemen	
Almere (trekker)	Den Haag, Ede, Helmond, Rotterdam, Utrecht

Vraagstukken die het themacluster inhoudelijk richting geven

Dit themacluster werkt aan:

A. Sterke stad-landrelaties

Meer lokaal voedsel op het bord van de stedelijke consument

- Wat is er voor nodig om voedselproducenten meer lokaal te laten afzetten, zo mogelijk op duurzame manier, inclusief logistiek?

Bewustwording over de herkomst van voedsel en over stad-land relaties

- Wat is er voor nodig om het besef te vergroten over de herkomst van voedsel en daarmee herwaardering van voedselproductie?

B. Rechtvaardige en eerlijke voedselsystemen

Rechtvaardige voedselsystemen: een betere inkomstenverdeling in de voedselketen

- Wat zijn de knelpunten om een eerlijkere inkomstenverdeling te realiseren in de voedselketen en hoe kunnen deze opgelost worden (mededinging, eerlijke prijs, markttoegang, ontsluiten andere marktconcepten)?

Realiseren van robuuste voedselsystemen en stedelijke Global Goals campagnes

- Wat voor kansen bieden stedelijke Global Goals-campagnes, met name gericht op Sustainable Development Goals 11 (Duurzame steden en gemeenschappen), 2 (Geen honger), 3 (Goede gezondheid en welzijn), 12 (Verantwoorde consumptie en productie) en 13 (Klimaatactie) om lokaal te werken aan robuuste voedselsystemen in en rond de stad?

Eerste inventarisatie van acties om vraagstukken te beantwoorden

Sterke stad-land relaties

Lijn 1: Netwerk: supermarktketens (Vraag 1)

Lijn 2: Opschalen streekwinkels (Vraag 1)

Lijn 3: Digitale regionale makelaarsfunctie (Vraag 1)

Lijn 4: Bundeling korte ketens rond de stad, 'foodhub' (Vraag 1)

Lijn 5: Labelling (Vraag 2)

Rechtvaardige en eerlijke voedselsystemen:

Lijn 1: Vormen van een netwerk

Met welke partijen in de samenleving (burgers, bedrijven) ga je als stad het gesprek aan over rechtvaardige en eerlijke voedselsystemen?

Lijn 2: Nadere duiding van het thema

Hoe kunnen steden invulling geven aan verschillende SDGs om lokaal te werken aan robuuste voedselsystemen in en rond de stad, met name: 11 (Duurzame steden en gemeenschappen), 2 (Geen honger), 3 (Goede gezondheid en welzijn), 12 (Verantwoorde consumptie en productie) en 13 (Klimaatactie)

Inspirerende Best Practices Sterke Stad-Land Relaties

Best Practice Ede: Gratis groente uit Ede

De gemeente Ede deelde een maand lang gratis groente uit voor hutspot aan haar bewoners. De groente, die van regionale boeren komt, laat de bewoners stilstaan bij het voedsel dat om hen heen geproduceerd wordt. Dit is onderdeel van het project 'Korte Ketens' waarbij door bijvoorbeeld lokale handelsmissies, ketenpartners bij elkaar gebracht worden en zo voorzien in de behoefte aan voedsel van dichtbij.

Best Practice Rotterdam: Local--to-local in de Randstad

Boeren in de regio Rotterdam hebben een zuivelmerk opgericht: Delfslandshof. Zij produceren voor de omliggende dorpen en steden volgens het principe local-to-local. De boeren hebben zich gericht op het toevoegen van meerwaarde aan hun product, in plaats van voor schaalvergroting te kiezen. Door zich te richten op de lokale markt zijn de boeren benaderbaar voor consumenten en wordt de keten verkort.

Best Practice Oss: Landerij VanTosse

De Landerij VanTosse is een voedsellandschap van 70 ha aan de zuidelijke rand van Oss en maakt deel uit van Natuurgebied De Maashorst. Op allerlei manieren kun je op de Landerij VanTosse lokaal geteeld voedsel ontdekken, proeven en het landschap beleven. Hier kun je zien waar de spelt voor je brood groeit, gerst en hop voor je bier en cranberries voor een speciaal ijsje. Daarnaast is de Landerij VanTosse een pilotgebied voor de teelt van innovatieve gewassen en vinden - in een verkorte keten - verschillende samenwerkingen plaats tussen ondernemers uit de hele agrifood, onderwijs, maatschappelijke organisaties en overheid. De Landerij VanTosse is een van de vier poorten in Oss, die de stad/consument met het buitengebied/boer verbindt en is een gezamenlijk project van Stichting Landschapsbeheer Oss en de gemeente Oss.

Inspirerende Best Practices Rechtvaardige en eerlijke voedselsystemen

Best Practice Oss: Duurzaam en Fair

Het Global Goals Platform in Oss werkt aan het bekendmaken en realiseren van de Sustainable Development Goals zoals deze door de VN zijn geformuleerd. Door het organiseren van bijvoorbeeld maaltijden wordt aandacht gevraagd voor een eerlijke verdeling van voedsel in de wereld. Dit platform bestaat uit inwoners, horeca, bedrijven, maatschappelijke organisaties en de gemeente Oss.

Best Practice Ede: Coöperatie Boerenhart

Coöperatie Boerenhart levert in de Regio Food Valley streekproducten rechtstreeks aan de horeca, winkels en grootverbruikers. Ze werken samen met 14 lokale producenten uit de Gelderse Vallei en Veluwe. Deze producenten maken allemaal unieke producten met een zeer hoge kwaliteit. De producenten moeten aan een aantal voorwaarden voldoen, zoals maatschappelijk verantwoord ondernemen en duurzaamheid. In de coöperatie delen boeren de inkomsten, daarmee zorgen ze voor een eerlijke prijs voor de boeren. De kosten in de keten worden bespaard en de inkomsten worden eerlijk verdeeld. Ook zorgen ze ervoor dat boeren hun verhaal vertellen aan de consument en dragen bij aan een transparante voedselketen.

1.4. Themacluster Bewustwording, gezondheid en sociale inclusiviteit

Gezondheid, voedsel en sociale inclusiviteit zijn in de stad sterk met elkaar verbonden. Gezondheid is een kernwaarde die veel stedelijke inwoners aan voedsel verbinden en daarom een belangrijke ingang voor bewustwording rond voedselkeus. Voedingspatronen bepalen voor een deel hoe mensen zich voelen, en vormen een belangrijke determinant van de volksgezondheid. In 2015 had de helft van de Nederlanders ouder dan 20 jaar overgewicht en 13,7% obesitas en het aandeel mensen met obesitas is verdrievoudigd sinds 1981. Overgewicht wordt geassocieerd met een verhoogde kans op chronische ziekten, zoals hart- en vaatziekten en diabetes type II. Gezondheidsproblemen hangen daarnaast sterk samen met armoede en sociale achterstand, waarbij factoren als (lage) voedselvaardigheden en onvoldoende toegang tot gevarieerde en verse voeding een belangrijke rol spelen. Gezondheidsverbetering – met een focus op mensen in een lagere sociaal-economische positie - is daarom voor veel steden in Nederland een kernpunt in het stedelijk voedselbeleid met activiteiten als: voorlichting over gezonde voeding; het gemakkelijker en aantrekkelijker maken van gezonde voedselkeuzes; integratie van voedsel in de zorg; en het stimuleren van voedselproductie met bewezen gezondheidseffect voor specifieke ziektes ('personalised food'). Naast het stimuleren van gezond (voedings)gedrag is het versterken van een gezonde leefomgeving, die uitnodigt tot een bewuste en gezonde levensstijl, een belangrijk aandachtspunt voor het bevorderen van gezondheid en sociale inclusiviteit. Hiertoe behoren toegang tot voldoende voedsel en groen in de wijk (met name in wijken met een lage sociaal-economische status), maar ook stadslandbouw en andere gemeenschapsactiviteiten rond voedsel.

Deelnemers themacluster <i>Bewustwording, gezondheid en sociale inclusiviteit</i>	
Bewustwording van gezond en duurzaam voedsel, sterk voedselonderwijs en integratie van voeding	
Leeuwarden/Utrecht (trekkers)	Almere, Ede, Venlo
Gezonde voedselkeuze en een gezonde voedselomgeving in een inclusieve maatschappij	
Utrecht/Leeuwarden (trekkers)	Amsterdam, Den Haag, Groningen

Vraagstukken die het themacluster inhoudelijk richting geven

Dit themacluster werkt aan:

A. Bewustwording van gezond en duurzaam voedsel, sterk voedselonderwijs en integratie van voeding en zorg

Goed voedselonderwijs en gedragsverandering naar gezondere en duurzamere consumptie

- Wat zijn succesvolle interventiemethoden op het gebied van voorlichting/bewustwording/educatie over gezond en duurzaam voedsel en gedragsverandering, in het bijzonder voor jeugd in de basisschool leeftijd?

Integratie van voedsel in de zorg

- Hoe kunnen steden voedsel beter integreren in de zorg (waaronder personalised food) en zo voedsel in de zorg inzetten om mensen gezond te houden?

B. Gezonde voedselkeuze en een gezonde voedselomgeving in een inclusieve maatschappij

Stimuleren gezonde voedselkeuze

- Op welke manieren (zowel direct als indirect) kan voedsel bijdragen aan het verminderen van gezondheidsverschillen, in het bijzonder bij mensen in een lagere sociaal-economische positie? Denk hierbij aan inzet op het verbeteren van brede voedselvaardigheden (kennis,

vaardigheden en gedrag benodigd voor een gezond voedingspatroon), dagbesteding, en opleidings- en arbeidsplaatsen.

Creëren van een gezonde voedselomgeving

- Op welke manieren kan een gezonde voedselomgeving bijdragen aan het verminderen van gezondheidsverschillen, in het bijzonder bij mensen in een lagere sociaaleconomische positie? Denk hierbij aan toegang tot gezond voedsel in de stad, gezond schoolbeleid, en 'nudging' (kleine aanpassingen in de sociale- en of fysieke omgeving).

Sterkere sociale inclusie door gemeenschapsinitiatieven rond voedsel

- Op welke manier kunnen stadslandbouw en andere voedselinitiatieven specifiek worden ingezet voor het versterken van de sociale inclusiviteit?

Eerste inventarisatie van acties om vraagstukken te beantwoorden

Stimuleren gezonde voedselkeuze en Creëren van gezonde leefomgeving:

Lijn 3: voortbouwen op elkaars innovaties en projecten

inventarisatie van wat wel en wat niet werkt

Lijn 4: knellende regelgeving in kaart brengen

inventarisatie bij RO, vrijhandel, publieke aanbesteding, belasting

Sterkere sociale inclusie door gemeenschapsinitiatieven rond voedsel

Lijn 2: nadere duiding van het thema

Maatschappelijke impact-analyse: hard maken wat de impact van de activiteiten is.

Lijn 3: voortbouwen op elkaars innovaties en activiteiten

Hoe zorg je voor continuïteit van dergelijke programma's, structurele inbedding, verdienmodellen, verbreding, verankering

Inspirerende Best Practices Bewustwording van gezond en duurzaam voedsel, sterk voedselonderwijs en integratie van voeding en zorg

Best Practice Venlo: Voeding op maat

Personalised nutrition is volop in ontwikkeling en in Venlo zien ze kansen dit verder te ontwikkelen. Persoonlijk voedingsadvies is een manier op voeding beter in de zorg te integreren om mensen zowel voor als na ziekenhuisbezoek gezonder te houden. In het project personalised nutrition kan op basis

van bloed en DNA onderzoek inzichtelijk gemaakt worden welke voedingsstoffen een meerwaarde hebben voor de gezondheid van de betreffende persoon. Dit kan toegepast worden specifiek voor mensen die in een herstelproces voor hun gezondheid zitten maar ook voor iedereen regulier om gezond te leven en oud te worden.

Best Practice Helmond: Jong Helmond Lekker Gezond

Jong Helmond Lekker Gezond is een brede aanpak waarin voeding, bewegen en gezondheid voor kinderen staat. Net als andere steden maken ze hierbij gebruik van het programma JOGG en is niet alleen kennis over gezonde voeding belangrijk, maar ook het proeven en ervaren staat centraal.

Inspirerende Best Practices Gezonde voedselkeuze en een gezonde voedselomgeving in een inclusieve maatschappij

Best Practice Utrecht: Netwerkprogramma stimuleren gezonde voedselkeuze

In Utrecht stimuleren we de gezonde voedselkeuze via een community aanpak in de wijken en buurten. Hierbij is het uitgangspunt voor professionals het begrip positieve gezondheid in benaderingswijze van bewoners(groepen). Aan de hand van de ervaringen met Gezond Gewicht steekt Utrecht de aanpak van gezondheidsverschillen breder in. Voorbeelden hiervan zijn de netwerkprogramma's Stimuleren gezonde Voedselkeuze, Gezondheidsvaardigheden ten behoeve van een gezonde leefstijl, en De Gezonde Keus Aantrekkelijk Maken (nudging).

Best Practice Amsterdam: Gezond opgroeien

Een gezonde stad op gezond gewicht, dat is de aanpak in Amsterdam die zich ten eerste op kinderen richt. Hierin wordt er niet alleen naar persoonlijke factoren gekeken, maar juist ook naar de invloed van de omgeving op voedingsgedrag. De medewerking van partners uit die omgeving zoals scholen, jeugd- en gezondheidszorg, en wijkteams, is nodig om de kinderen van Amsterdam gezond te laten opgroeien. Er worden in nauwe samenwerking met universiteiten in het Sarphati instituut naar werkende benaderingen voor verschillende doelgroepen gezocht. De 'zware' buurten, veelal met een lage SES en diverse culturele achtergronden krijgen prioriteit.

Best Practice Amsterdam: Met de handen in de grond

In Amsterdam wordt volop getuind door bewoners. De vele stadslandbouw initiatieven getuigen hier van: groente verbouwen op je dak, samen eten uit de buurtmoestuin of kippen die scharrelen tussen de kantoren. Zowel bewoners als ondernemers worden opgeroepen initiatieven te starten en te

innoveren. Behalve lokaal geproduceerd voedsel levert het stadstuinieren nog meer op: verbondenheid tussen bewoners, gezonde mensen en een groene stad.

Best Practice Leeuwarden: Doarpstún in Snakkerburen

De Doarpstún in Snakkerburen is een gemeenschapstuin waar groenten, bloemen en (klein)fruit worden gekweekt. Er zijn een aantal thematuinen o.a.: een smultuin, een rozen-, vlinder-, kruiden-, bloementuin, een boomgaard, een moeras en circa 50 akkers waar aardappelen en groenten worden verbouwd. Er worden alleen organische meststoffen en eigen gemaakte compost gebruikt. De tuin is het gehele jaar open evenals de winkel waarin producten van de tuin worden verkocht. Om de sociale samenhang in de omgeving te vergroten wordt het contact tussen verschillende doelgroepen gestimuleerd, waarmee tevens nuttig en gezond werk wordt geboden aan mensen die een steuntje in de rug nodig hebben om hun weg in de maatschappij te vinden. De Doarpstún deelt haar kennis met andere stadstuinen en er worden geregeld rondleidingen gegeven.

1.5. Schematisch overzicht: inzet deelnemende steden per themacluster

INZET DEELNEMENDE STEDEN PER THEMACLUSTER						
STAD	1. Ecologisch en economisch verduurzamen en innoveren		2. Regionale voedselsystemen en eerlijke voedselketens rond de stad		3. Bewustwording, gezondheid en sociale inclusiviteit	
	Verduurzamen van voedselketens	Bloeiende lokale economieën	Sterke stad-land relaties	Rechtvaardige en eerlijke voedselsystemen	Bewustwording, voedselonderwijs en integratie voeding & zorg	Gez. voedselkeuze en -omgeving in een inclusieve samenleving
ALMERE		X	X	Trekker	X	
AMSTERDAM	X	X	X			X
DEN BOSCH	Trekker	X	X			
DEN HAAG	X	X				X
EDE	X	X		X	X	
GRONINGEN			Trekker			X
HELMOND	X	X		X	X	
LEEUWARDEN		X			Trekker	Trekker
OSS	X	X	X	X		
ROTTERDAM		Trekker	X	X		
UTRECHT			X	X	Trekker	Trekker
VENLO	X	X	X		X	
	7 steden	10 steden	8 steden	6 steden	6 steden	5 steden

2. Detailbeschrijving per CityDeal deelnemer

Best practices	Vraagstukken	Trekker themacluster	Deelnemer themacluster
Almere			
<ul style="list-style-type: none"> • ‘Feeding the City’ in aanloop naar Floriade 2022 • Efibia bedrijf • Almere is gezond • Gebiedsontwikkeling Oosterwold 	<ul style="list-style-type: none"> • Hoe bedrijfsleven meer te betrekken bij de Floriade en het thema voedsel? • Hoe krijg je lokale producten lokaal beter afgezet en krijg je een sterke identiteit van het voedsel verbonden aan de stad? • Welke sectoren houden zich bezig met lokaal voedsel? Hoe vinden ze elkaar? • Waar zitten de knelpunten voor verduurzaming in de voedselketen? Bijv. slimme verpakkingen? • Wat is nodig om verschillende doelgroepen van stad naar platteland te krijgen? • Kunnen we voedsel prominenter inzetten in de zorg, zowel preventie als behandeling? 	<ul style="list-style-type: none"> • Rechtvaardige en eerlijke voedselsystemen 	<ul style="list-style-type: none"> • Bestuurlijke innovatie • Bloeiende lokale economieën • Sterke stad-landrelaties • Bewustwording van gezond en duurzaam voedsel, sterk voedselonderwijs en integratie van voeding en zorg
Amsterdam			
<ul style="list-style-type: none"> • Stadslandbouw-ervaringen: natuurinclusief, multifunctioneel, gericht op markt in de stad • Aanpak Gezonde stad op gezond gewicht • Voedselvisie en agenda voor de stad • Nieuwe eiwitten op de menukaart • Alternatieven voor voedselproductie met behoud van natuurlijk kapitaal 	<ul style="list-style-type: none"> • Hoe economisch en ecologisch verantwoorde stadslandbouw te faciliteren (incl. veenweidegebieden in stadsranden)? • Hoe kunnen we voedsel in en om de stad produceren met behoud van natuurlijk kapitaal: het landschap, de biodiversiteit, de kwaliteit van de grond. • Hoe korte duurzame voedselketens en succesvolle 		<ul style="list-style-type: none"> • Bestuurlijke innovatie • Verduurzamen van voedselketens • Bloeiende lokale economieën • Sterke stad-landrelaties • Gezonde voedselkeuze en

<ul style="list-style-type: none"> • Buurtmoestuinen: met de handen in de grond 	<p>businesses te faciliteren?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wat werkt echt bij het creëren van een gezonde voedselomgeving in lage SES gebieden? • Hoe kun je vanuit een gezonde voedselomgeving bijdragen aan gezond voedselgedrag bij kinderen in lage SES gebieden? 		<p>een gezonde voedselomgeving in een inclusieve maatschappij</p>
Den Bosch			
<ul style="list-style-type: none"> • Grow Campus Agri Food Capital • Jamfabriek: warm groei-klimaat voor startups • Europese Regio Gastronomie, 	<ul style="list-style-type: none"> • Kennis over ketensamenwerking, nieuwe businessmodellen • Hoe verbinding stad-platteland versterken door in stad te laten zien wat platteland te bieden heeft? 	<ul style="list-style-type: none"> • Verduurzamen van voedselketens 	<ul style="list-style-type: none"> • Bestuurlijke innovatie • Bloeiende lokale economieën • Sterke stad-landrelaties
Den Haag			
<ul style="list-style-type: none"> • Grote en kleine voedselinitiatieven in de stad • Haagse voedselvisie • Milieu-/gezondheidseducatie • (digitaal) Loket voor stadslandbouw • Subsidieregeling duurzaamheid door Haagse wijken • Haagse Aanpak Gezond Gewicht • Fairtrade gemeente • Stichting Noordzeeboerderij • Urban Farmers 	<ul style="list-style-type: none"> • Welke experimenteerruimte kunnen we creëren om landbouw op zee verder te verkennen? • Is er een noodplan voor de NL voedselvoorziening tijdens crises? Hoe zelfvoorzienend is NL/ zijn steden? • Hoe bewustwording voor de eiwittransitie te stimuleren? 		<ul style="list-style-type: none"> • Bestuurlijke innovatie • Verduurzamen van voedselketens • Bloeiende lokale economieën • Rechtvaardige en eerlijke voedselsystemen • Gezonde voedselkeuze en een gezonde voedselomgeving in een inclusieve maatschappij

Ede			
<ul style="list-style-type: none"> • Project korte Voedselketens: Kaasmakerij Remeker. Gratis Groente uit Ede, Coöperatie Boerenhart • Aanpak At your Request van ziekenhuis de Gelderse Vallei. Meer aandacht voor voedsel in de zorg ter bevordering van gezondheid en tegengaan van verspilling. • Het World Food Center, meerdere doelgroepen wisselen kennis uit en leren over de agrifood 	<ul style="list-style-type: none"> • Hoe kunnen we een aantrekkelijker vestigingsklimaat creëren in Ede (en Regio FoodValley?) • Hoe kunnen de Edese ondernemers (uit de primaire of secundaire sector) de kennis op het gebied van nieuwe eiwitten van Wageningen UR toepassen en wat kunnen we als gemeente doen om kennisuitwisseling en kennis toepassing tussen deze twee groepen te faciliteren en stimuleren? • Hoe kunnen we basisscholen in Ede faciliteren en stimuleren om een doorlopende leerlijn voedselonderwijs in te zetten? 	<ul style="list-style-type: none"> • Bestuurlijke innovatie 	<ul style="list-style-type: none"> • Verduurzamen van voedselketens • Bloeiende lokale economieën • Rechtvaardige en eerlijke voedselsystemen • Bewustwording van gezond en duurzaam voedsel, sterk voedselonderwijs en integratie van voeding en zorg
Groningen			
<ul style="list-style-type: none"> • Healthy aging netwerk Noord Nederland project (gezond en regionale groente en fruit voor iedereen) • Regionaal platform de Food Circle • REFRAME project (in kaart brengen van producenten uit de keten in de regio en verbinden aan de stad Groningen). • Voedselvisie Groningen Groeit Gezond 2012 	<ul style="list-style-type: none"> • Hoe maak je lokaal voedsel meer beschikbaar en toegankelijker voor de inwoners van Groningen? 	<ul style="list-style-type: none"> • Sterke stad-land relaties 	<ul style="list-style-type: none"> • Bestuurlijke innovatie • Gezonde voedselkeuze en een gezonde voedselomgeving in een inclusieve maatschappij
Helmond			
<ul style="list-style-type: none"> • Verwaarden plantaardige (eiwithoudende) reststromen. • Versnellen van toepassen van duurzame 	<ul style="list-style-type: none"> • Hoe kunnen we dierlijke reststromen beter gebruiken: van veevoeder tot aan mest? (circulaire economie). • Hoe kunnen we primaire productie en secundaire 		<ul style="list-style-type: none"> • Bestuurlijke innovatie • Verduurzamen van voedselketens

<p>technologische in voedselproductie.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jong Helmond Lekker Gezond. 	<p>productie beter op elkaar afstemmen? Hoe kun je ondernemers ondersteunen in het van papier naar praktijk brengen van een plan?</p>		<ul style="list-style-type: none"> • Bloeiende lokale economieën • Rechtvaardige en eerlijke voedselsystemen • Bewustwording van gezond en duurzaam voedsel, sterk voedselonderwijs en integratie van voeding en zorg
Leeuwarden			
<ul style="list-style-type: none"> • Grutto als ambassadeur van nieuwe natuurinclusieve landbouw, gericht op bodemvruchtbaarheid (Living Lab Natuurinclusieve landbouw) • Watercampus, kennis bij van Hall • Voedselbos en voedseltuinen, verbinding met recreatie. • Doarpstûn in Snakkerburen 	<ul style="list-style-type: none"> • Hoe de portefeuille economie verbinden aan voedsel? • Hoe verloopt logistiek? Hoe krijg je het georganiseerd? • Hoe kunnen we beter samenwerken met het Westland? 	<ul style="list-style-type: none"> • Bewustwording van gezond en duurzaam voedsel, sterk voedselonderwijs en integratie van voeding en zorg • Gezonde voedselkeuze en een gezonde voedselomgeving in een inclusieve maatschappij 	<ul style="list-style-type: none"> • Bestuurlijke innovatie • Bloeiende lokale economieën
Oss			
<ul style="list-style-type: none"> • Innovatieve projecten in 3O-samenwerking op basis van de ketenaanpak: ✓ Kansen in de keten ✓ Keten Analyse AgriFood, 	<ul style="list-style-type: none"> • Hoe zet je als gemeente een onderscheidend kennisknooppunt/campus op? • Hoe kunnen we als gemeente meer voedselbedrijven (van landbouw tot retail) betrekken bij het 		<ul style="list-style-type: none"> • Bestuurlijke innovatie • Verduurzamen van voedselketens • Bloeiende lokale

<ul style="list-style-type: none"> ✓ HAS Bachelor Class Agrifood Oss 2040 ✓ Foodgame Brabant/Oss ✓ Onderzoek Vlees & Vleesvervangers • Landerij van Tosse (Stadsgericht) • Voedsel vormt Oss: verbinding stad-land • Global Goals • JOGG-gemeente 	<p>verduurzamen van de voedselketen?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wat doen andere gemeenten om gezonde voedselconsumptie te stimuleren? 		<p>economieën</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sterke stad-landrelaties
Rotterdam			
<ul style="list-style-type: none"> • Ondernemers Hoeksche Waard • Masterclass Korte Ketens / Stad & Platteland • Koppert Biological Systems • Cooperatie in Middendelfland (eigen zuivelmerk Delfslandshof) • Rechtstreeks, afzet lokale producten uit de regio 	<ul style="list-style-type: none"> • Hoe kunnen we de distributie en logistiek van voedsel verduurzamen? • Wat is er nodig om voedselketens te verkorten? • Hoe stimuleer je innovatie in de primaire sector? • Hoe kunnen producenten meer produceren naar de vraag van consumenten in Rotterdam? 	<ul style="list-style-type: none"> • Bloeiende lokale economieën 	<ul style="list-style-type: none"> • Bestuurlijke innovatie • Sterke stad-landrelaties • Rechtvaardige en eerlijke voedselsystemen
Utrecht			
<ul style="list-style-type: none"> • Netwerkprogramma Stimuleren Gezonde Voedselkeuze: voedselvaardigheden, De Gezonde Keuze Aantrekkelijk Maken, Gezondheidsvaardigheden voor een Gezonde Leefstijl • Voedselsysteem onderzoek RUAF • Stadsgesprekken over de brede maatschappelijke beweging rond gezond, duurzaam en lokaal voedsel 	<ul style="list-style-type: none"> • Hoe bereik je lage SES groep en hoe krijg je deze groep gezonder? • Wat zijn manieren om meer lokaal voedsel beschikbaar te stellen? • Hoe kan voedsel bijdragen aan de SDG's en een inclusieve stad? 	<ul style="list-style-type: none"> • Bewustwording van gezond en duurzaam voedsel, sterk voedselonderwijs en integratie van voeding en zorg • Gezonde voedselkeuze en een gezonde voedselomgeving in een 	<ul style="list-style-type: none"> • Bestuurlijke innovatie • Rechtvaardige en eerlijke voedselsystemen

<ul style="list-style-type: none"> • Fair Trade & Utrecht 4 Global Goals 		<p>inclusieve maatschappij</p>	
<p>Venlo</p>			
<ul style="list-style-type: none"> • Projecten rondom eiwittransitie (o.a. Insect Valley Venlo, eiwitrijk Venray) • Verwaarden van reststromen (o.a. Tomatencascade, MAESTRO via sourceB.nl). • Onderzoek op Brightlands Campus Greenport Venlo naar effecten van inhoudsstoffen en voedingsmiddelen op menselijk lichaam en algehele gezondheid (o.a. Universiteit Maastricht; maag-darm simulator, Brightlabs; inhoudstoffenlab, Personalised Nutrition). • Nieuwe stal- en kassystemen met betere resultaten voor energieverbruik, opwekking en vermindering van uitstoot, resulterend in betere productiemogelijkheden, verdienmodel en effecten op de omgeving (o.a. Fancom, Maurice Kassenbouw, Brightbox; LED teelt). 	<ul style="list-style-type: none"> • Welke andere voorbeelden zijn er van nieuwe verdienmodellen voor ondernemers? • Wat zijn best practices om verder op te schalen voor bedrijven die bijdragen aan de eiwittransitie? • Hoe de bevolking van Venlo meer te betrekken bij voedselontwikkelingen? Wat kunnen we doen op het gebied van gezondheid en sociaal domein? 		<ul style="list-style-type: none"> • Bestuurlijke innovatie • Verduurzamen van voedselketens • Bloeiende lokale economieën • Sterke stad-landrelaties • Bewustwording van gezond en duurzaam voedsel, sterk voedselonderwijs en integratie van voeding en zorg